

приступи

Душица Појић

СКАМЕЊИВАЊЕ ИЛИ О ФОСИЛИМА

Мирослав Максимовић, *Скамењени*,
Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево, 2005.

Однос према традицији битан је вид модернитета – исказ је који се може схватити као библијски фундамент мисли о модерној књижевности, па и ње саме, и среће се у свим релевантним теоријским књигама усмереним на тај предмет, наравно неизбежним изворима сваког озбиљног тумача. Не чуди стога што и наша критика, уз снажну подршку самих стваралаца, при чему смер утицаја није до краја расветљен, усрдно претура по коферима писаца тражећи онај традицијски пртљаг за који се дотични уметник определио. Било да су књижевници навели истраживаче на ту потрагу, било да су се и сами у својим делима повели за њиховим научним интересовањима, тек и поезија и критика поезије доброно су усмерени на лов за цитатима и алузијама.

Књига америчког научника Харолда Блума, код нас преведена као *Антикритичка критика* и објављена 1980. године, остала је у дубокој сенци. Блум свој критички систем поставља у однос према традицији, али не у смислу описаног хорског алузивно-цитатног афирмативног певања о претходницима. За њега се утицај у књижевности читује понајпре као страх од епигонства. Анксиозност младог песника, ефеба, нагони га да се у својим песмама буни против старијег и

историја песништва понајпре је историја погрешних тумачења претходника (у том смислу је и критика – поезија у прози). Велики песник, вели поменути критичар, не чита никога до самога себе, а последица те његове јеретичке мисли јесу шест ревизионистичких начела, шест одбрамбених механизма којима млади песници оповргавају претходнике и настоје да се изборе за непоновљивост свог лирског гласа.

Скамењени Мирослава Максимовића могу се читати управо у кључу који је понудио Харолд Блум. Максимовићева књига је сонетни венац настао тако што је песник испевао по једну песму почињући је стихом *Камене усјаванке* Стевана Раичковића, при чему треба имати на уму да тих четрнаест тананих и ломних верса представљају незаобилазну вредност српске књижевности и српске културе. Какав је однос Мирослава Максимовића према изабраној традицији и вредности коју она заступа? Блум наводи шест ревизионих начела (*клинамен* – одступање од претходника; *тјесера* – допуна и антитеза; *кеносис* – прекид који води ка дисконтинутету; *демонизација* – противузвишеност као реакција на претходничково узвишено; *аскесис* – самоочишћење које тежи да достигне стање усамљености; *апофрагес* – утисак да је млађи песник написао дело карактеристично за претходника), премда скреће пажњу да их може бити и више. Од понуђених шест образаца, *Скамењени* се могу тумачити као *тјесера*, дакле допуна и антитеза, али таква да наш песник нуди и особену верзију тог ревизионог начела.

Обратити се једној од најлепших песама у поезији нашег језика чин је великог ризика – и стваралачке храбрости Мирослава Максимовића – јер су поређења с предлошком неминовна, а ефеб је свестан да му она не могу ићи у прилог. И одмах да кажемо – *Скамењени* су добра књига која је издржала пробу великог домета од кога је пошла, тако да га свакако није превазишла, али га није ни унизила. Сама чињеница да је предлошак једно од темељних места наше (модерне) поезије говори у прилог Блумовој тврдњи о анксиозном односу према претходнику јер сведочи о Максимовићевом напору да на препознатљивом звуку једне велике вредности српског песништва покуша да оствари особеност свог лирског рукописа, да не понови дакле Раичковића, већ да својим погрешним тумачењем изгради сопствени уметнички профил.

Чињеница да за предлошак узима потврђену вредност наше културе пак, пре него о односу према претходнику, сведочи о односу према вредности, што би била и суштина Максимовићеве варијанте тесере. У „Напомени” ефеб и наводи увиде који потврђују ту тезу:

„мада је написан пре педесетак година, Раичковићев сонет је, у ствари, песма о данашњем времену, актуелним околностима нашег живота и судбине. /.../ сонет у себи носи својеврсне митотворне елементе, баш онакве какви и одговарају миту о свакодневици у *Сонетима о живојним радостима и тјешкоћама*.”

Млађи песник, дакле, указује на актуелност, на приказ савремености као на једну могућност читања загонетне и смисаоно слојевите *Камене усјаванке*, али и на везу коју таква линија тумачења успоставља између Раичковићеве песме и његовог стваралаштва, препознатљивог управо по веристичкој усмерености на стварносни свет, и уже, на свакодневицу.

У контексту заједничког актуелног занимања за реалитет, таквог да *Камена усјаванка* из перспективе своје педесетогодишње видовитости тумачи околности наше судбине, *Скамењени* нужно морају бити антитеза и допуна. Антитеза се огледа пре свега у тумачењу загонетног предлошка, бременитог скривеним линијама смисла, као данас актуелног, дакле у редуковању отворености његовог значења на једну раван. Посреди је, свакако, и најрискантнији моменат *Скамењених*, што је од ефеба захтевало тананост и слојевитост слике савремености. Допуна се сама по себи разуме јер ако једну песму из књижевне прошлости хоћемо да читамо као актуелну, морамо имати на уму да је њен пророчки карактер остварен на апстрактни начин. У том је смислу допуна захтевала превођење симболичности сонета у наглашену конкретност сонетног венца.

Почетна теза Мирослава Максимовића у бити је антитеза мотива добрих, горких и занесених те мотива сна из *Камене усјаванке*. Занесени, уроњени у нематеријалну сферу бића и сан као сањарење, одвајање од реалности, у нашем су времену скамењени, гротескни артефакт неких бивших живота, за какве наше време нема превелике наклоности. Ако су пре педесетак година били огорчени, данас више нису ни „паду склони”. Данас су у непосредној опасности, како сведочи други сонет:

„По свету добри, горки, занесени,
О, ваши снови миришу прејасно
Ко цвеће када, склоњено у сени,
жуди за сунцем, жељно а нејасно.

А када изађе међу ствари дана,
Када та светлост почне да га меље /.../
... шта буду на крају?

Тишина. Ветар. Сув венац ловора.
Ви жељни, где сте, у шта претворени.”

Претворени су у неку врсту фосила. Окамењеног вишка који, пре него на протицање времена, треба да опомене усијане главе на огромну количину паре која се пуши из њих. Она – једноставно – није уљудна.

Антитеза заноса из песничког света јесте коректност савременог доба. Хладна уљудност, очишћена од плеве страсти, у петом сонету

иронијски декомпонује епску слику света на равнодушност (уместо горљивости) и уклањање идеала (уместо његове потврде). Монотонија савремености, која се очекује после првог сонета, што би да помири смисао и крв, међутим, изневерава читалачку наду. Свет је и даље цео, али као савршена сврсисходност неког аутоматизованог механизма. Уљудан је и његов бог, али „без људског лица”. У четвртом сонету он је компјутерска глава:

„Није љут, нити прек, као они бивши.
Чак је и батина његова смирена.
(мада то не тврде сви ваши почивши).”

Нови цели свет, попут оног старог, није лишен социјалне неправде, насиља, рата. Није другачији но раније.

Мирослав Максимовић, међутим, што је и смисао допуне, ипак напишава тачку разлике и налази је у одсуству заноса. Нови цели свет лишен је страсти, а самим тим и сваког смисла, божанског и људског. Сведен на профит и информације, удешен да буде нељудски беспрекорна машина. Беспрекорна и коректна чак и када убија. Свет у коме обитава модерни човек, и свет у коме ту и тамо срећемо покоји фосилизовани артефакат занесене прошлости, није отворен за уметност. Као у шестом сонету:

„У речима снови похрањени
Делима су давним намењени.

Ви из песама нисте пробуђени,
И блесак бомби сјаји вам у зени
Ко казна јер сте били узбуђени.
Зато сањајте и живите снени.
За уметност, или умеће чисте сувишности.”

Бројаница наших великих књижевника у претпоследњој песми и „знамени” оног „моћног песника што стоји у свему” недвосмислено ће упутити у ком смеру треба читати ревизионистички нау. Он није усмерен против Стевана Раичковића. У оном „моћном песнику што стоји у свему”, штавише, можемо га управо препознати – колико као великог претходника, толико и као симбол песника као таквог. Песника, занесеног, фосилизованог ствараоца из оних времена када уметност није била пуки сувишак. Готово митску фигуру. *Камена усџаванка* – како је ефеб види у *Скамењенима* – јесте у бити метапоетичка песма испевана у славу поезије.

Њен пророчки искорак Максимовић везује за мотив скамењивања и тумачи као смрт, и даље, као моменат обесмишљавања. Стеван Раичковић је дакле, према Мирославу Максимовићу, славећи поезију предвидео време које ће обесмислити уметност. И њему је упућена антитеза. Апстракцију сонета и њен симболички бунт против бесмисла

и смрти уметности сонетни венац антитетички своди на раван конкретности и допуњује врло опишљивим, нимало поетизованим, а наглашено иронијским сликама хаоса савремености. Вера у поезију, међутим, није спорна. Претпоследњи сонет у стваралаштву види још један садржај. Изговоривши бројаницу славних књижевних имена, неизменовани сабеседник ће:

„Наћи себе, наћи земљу своју.”

Наћи свој идентитет.

Моменат изостављеног именованја саговорника отвара *Скамење* не за двојако тумачење. Сонетни венац се може обраћати песнику и бити нека врста наука ефебима каквим узорима да се окрену – растројеној стварности или фосилизованој прошлости. Воља им. Он се, међутим, може обраћати и човеку као таквом, сугеришући му где да потражи своју изгубљену суштину. Уметност човека враћа занесености, сањалаштву и страсти, које би требало да чине његову срж – у непесничка времена прогнану с листе пожељних особина. Та раван тумачења песничтву даје митске димензије. Оно је антитеза антимитској стварности и нова (вечита) могућност смисла. Оно је кадро да изнова испише слова смисла и започне нови круг.